

A PRINCIPÁTUS BÜNTETŐJOGA, AVAGY KÖZJOG-E A RÓMAI BÜNTETŐJOG?

Absztrakt

Dolgozatom, témáját tekintve, a római büntetőjog kérdéskörét járja körül. A címben feltett kérdés több kulcsfontosságú problémát foglal magába. Egyrészt, a principátus idején említhető-e a büntetőjog államilag szabályozott volta, másrészt ez a jogterület egyáltalán a közjoghoz sorolható-e? Köztudott, hogy a római jog jelentőségénél fogva esszenciális alapját képezte az európai jogfejlődés történetének, valamint hatása napjainkban is megfigyelhető és fellelhető számos európai állam polgári törvénykönyvében. Kétségtelen, hogy ezen hatások összefüggésben állnak azzal a magánjogias szemlélettel, ami magát a római jogot és mind annak későbbi megítélését övezte. Ez, a római jogot körülvevő magánjogi dominancia teszi bonyolulttá a római büntetőjog jogrendszerbeli elhelyezését és ad egyben alapot azoknak az elméleteknek, melyek a büntetőjogot Róma esetében - magánjogi jellegzetességei miatt - inkább a magánjoghoz sorolják. Dolgozatomban a római büntetőjogi kezdetektől egészen a principátus szervezetrendszerének bemutatásán át taglalom és fejtem ki azon konzekvenciákat, melyek véleményem szerint hozzájárultak ahhoz, hogy a császári büntetőbíráskodás keretében már egy modern értelemben vett, a magánjogtól élesen elhatárolódó, „tisztán” közjogként funkcionáló büntetőjogról beszélhetünk, mint *ius publicum*.

Kulcsszavak: principátus, római jog, közjog, magánjog, büntetőjog, crimen, delictum.

BEVEZETÉS

A római jogra és főleg annak továbbélésére gondolva elmondható, hogy jelentős szerepet játszott az európai jogfejlődés – különösen a magánjog és a polgári kódexek fejlődésének – történetében. A római jog hazai forrásanyagát vizsgálva szembevetendő a magánjog kidolgozottsága mellett a római közjog és ezen belül pedig a büntetőjog „másodlagos” szerepe. Ez a majdhogynem kizárólagos magánjogias szemlélet, mely a szakirodalom jelentős részén végigvonul, volt az, ami felkeltette az érdeklődésemet és jelen téma választására ösztökélt. Fontos azonban leszögezni, hogyha a római büntetőjog külföldi forrásanyagát szemléljük, egy jelentős és részletekbe menő kidolgozottsággal jellemezhető jogterületet említhetünk. Kiragadván - akár Theodor Mommsen *Römisches Strafrecht*-jét, akár Bernardo Santalucia *Studi di diritto penale romano*-ját - kijelenthető, hogy mindkét mű jelentőségénél fogva, a római büntetőjogi bibliográfia szerves részét képezi és vizsgálódásunk tekintetében pedig fontos kiindulási pontként szolgálhat. Brósz Róbert és Pólay Elemér római jogi szakirodalmát vizsgálva, de ugyanígy említhetem itt Földi András és Hamza Gábor *A római jog története és intézményei* című munkáját, szembevetendő a részletekbe menő kidolgozottsággal jellemezhető magánjogi rész mellett a büntetőjog vázlatos volta. Sarkosítva és kicsit eltúlozva írhatnám azt is, hogy sorstalansága, ugyanis a római büntetőjog főleg hazai szakirodalmának és az egyetemi stúdiumokon történő oktatásának a tekintetében egyáltalán nem élvez olyan privilegizált helyzetet, mint a magánjog. Véleményem szerint a római büntetőjog sokkal kevesebb ráfordítást kap, mint amennyi jelentőségénél fogva megilletné, mint *ius publicum*.¹

Az utóbbi időben ez az álláspont mintha fordulni látszana. A római büntetőjog ezen „elhanyagoltsága” számos szerzőt megihletett, többek között gondolok itt Zlinszky Jánosra, aki egy külön könyvet szentelt a római büntetőjognak, vagy akár mostani példaként említeném Molnár Imrét, aki egy úttörő római jogi tanulmány keretében hangsúlyozza, hogy a ma érvényesülő büntető anyagi és eljárásjogi szabályok nagy része már az ókori Rómában alapvető jelleggel ismert és alkalmazott volt. Látható, hogy a római büntetőjogi vélekedés napjainkra lényegi változáson ment át. Mi okozhatja megítélésének ilyen mérvű átalakulását? Sőt, ami még fontosabb lehet, hogy a Római Birodalom idején, melyek azok a folyamatok, amelyek egyfajta mozgatórugóként funkcionálva, létalapot adnak a római büntetőjognak? A római büntetőjog pusztán létezése megkérdőjelezhetetlen, de az, hogy ezen lét mikortól sorolható a közjoghoz, vagy egyáltalán oda sorolható-e már vitatható. Álláspontom szerint, ahhoz, hogy a büntetőjog tisztán közjogi szerepet tudjon betölteni, három esszenciális, egymásra ható, és szoros kapcsolatban álló feltétel együttes teljesülésére van szükség. A büntetőjog, mint közjog, az egyéni érdekek fölé „emelkedve” már a közérdeket hivatott szolgálni, ami a közhatalom, azaz a közrend működésének kiépítésében, fenntartásában és gyakorlásának szabályozásában

¹ ZLINSZKY JÁNOS: *Ius publicum*, 1994, Osiris-Századvég, Budapest, 17. o.

nyilvánul meg. Mindez magában hordozza a közjogi jelleg következő kardinális pontját: a közhatalom eredményeképpen, az állam és polgárai között megjelenő, alá-fölérendeltségi, vertikális viszonyrendszert. Az állam, ezen fölérendelt szerepéből, származó hatalmi túlsúly keretében többletjogokkal rendelkezik, melyek harmadik központi feltételként, magukban hordozzák a közvetlen kényszer alkalmazásának lehetőségét. Véleményem szerint, ez a három feltétel a római büntetőjogi fejlődés során fokozatosan kialakult és meg is valósult, ezért a *ius criminale Romanum* a principátus idején, már inkább a közjog és nem a magánjog alá sorolt jogterületként említhető.

Egyrészt, a római büntetőjog megítélése, kevésbé kidolgozott volta, másrészt a köz- és magánjog közötti, hovatarozásának vitáját megtestesítő elméletek miatt fogalmazódott meg bennem a címben feltett kérdés, hogy tekinthetünk-e egyáltalán a római büntetőjogra közjogként. Ez nyilván egy olyan összetett és nehéz kérdés, amire nem lehet egy meghatározott, kielégítő választ adni. Véleményem kifejtésével, valamint a felhasznált szakirodalom és az általa megszerzett és kamatoztatott tudásanyag segítségével egy lehetséges választ szeretnék felvázolni. Még ebben az „elhanyagolt” állapotában is, ha a római büntetőjog, mint az *Imperium Romanum*² fennállásának ideje alatti egész joganyagát szeretnénk összefoglalni, nem hogy ez a dolgozat, de több könyv sem lenne elég a lefedésére, ezért kutatásomat főleg a principátus időszakára irányítom, mert álláspontom szerint főleg ez, és az ezt megelőző polgárháborús időszak volt az, melynek vívmányai és eredményeképpen kialakult az állami, közhatalmi kényszerrel kikényszeríthető akár közjogként is értelmezhető büntetőjog. Véleményem szerint azonban, mégsem lehet büntetőjogi gyökerek után kutatva „*in medias res*” a principátus közjogi szervezetrendszerének taglalásával kezdeni megfelelő fogalmi alapvetés nélkül, ezért a következő fejezetben a köz-és magánjog fogalmi elhatárolásával, valamint a római jog tekintetében kialakult magánjogias – témánk szempontjából releváns és döntően meghatározó – szemlélet bővebb kifejtésével foglalkozom.

1. A KÖZJOG ÉS MAGÁNJOG ELHATÁROLÁSA

Maga a római jogi joganyag is két nagyon fontos területre osztható, ez a közjog és magánjog, mely felosztás a jogtudósok több évszázados nélkülözhetetlen munkájának köszönhető. A közjog (*ius publicum*) az állam szervezetére vonatkozó jogszabályokat tömöríti, melyek az állam és polgárai közötti életviszonyokat szabályozták és szabályozzák ma is, az alá- és fölérendeltségi viszonyok alapján. Ezzel szemben a magánjog (*ius privatum*) a polgárok egymás közötti személyi és vagyoni jellegű életviszonyait a mellérendeltség elve alapján rendező jogszabályok összessége.³ Ez a fogalom-pár azonban csak a principátus kezdetén jelentkezik határozottan, azaz a *ius publicum* és *ius privatum* tagozódása csak ekkor kezd teljesebb mértékben körvonalazódni, kikristályosodni. Ulpianus így jelöli meg a közjogi életviszonyok körét: „A közjog a vallási dolgokra, a papi és az állami tisztségekre vonatkozik.”⁴ Ebből egyértelműen következik, hogy a közjog tisztán az állam szervezetére vonatkozott, beleértve ebbe a vallási szervezetet is, a magánjog pedig a magánélet: személyi, családi és vagyoni viszonyait foglalta magába. Ha a későklasszikus vagy akár a posztklasszikus jogtudomány álláspontjait vizsgáljuk akkor megfigyelhető, hogy a *ius publicum* és *ius privatum* elválasztására fokozatosan megjelenik a közérdek és magánérdek fogalom-pár. Ezen fogalmi elhatárolás Ulpianus digestabeli meghatározásában is kitűnik: „*huius studii duae sunt positiones: publicum et privatum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem; sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatum*”, e tudománynak két fő része van: a közjog és a magánjog. A közjog az a jog, amely a római államra vonatkozik, a magánjog az, amely az egyének érdekét tartja szem előtt; egyes dolgok ugyanis a köz hasznát szolgálják, mások a magánszemélyekét” (D. 1. 1. 1. 2). Ennek értelmében a közjogot elsősorban a közérdek azaz *utilitas publica*, míg a vele szemben álló magánjogot a magán/egyéni érdek, azaz *utilitas privata* jellemzi.⁵

Felvetődhet a kérdés, hogyha a köz- és magánjog közötti határvonal ilyen egyszerűen meghúzható és a két nagy jogterület látszólag ilyen könnyen elválasztható egymástól, akkor miért jelenthet problémát a római büntetőjog közjogként való definiálása. Egyrészt magának a római büntetőjognak a jogrendszerbeli elhelyezése is egyfajta alapproblémaként jelentkezik, másrészt egyáltalán nem lehet azon folyamatok felett sem elsiklani, melyek a római jog továbbélését, majd annak recipiálását befolyásolták. A római jog alapjaiban

² FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, 2011, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 32. o.

³ BENEDEK FERENC – PÓKECZ KOVÁCS ATTILA: *Római Magánjog*, 2015, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 17. o.

⁴ BRÓSZ RÓBERT – PÓLAY ELEMÉR: *Római Jog*, 1974, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 53. o.

⁵ FÖLDI – HAMZA: *i. m.* 52. o.

véve magánjogias szemléletű, ennek alapvetően történeti okai vannak.⁶ A római jog anyagán belül már az ókorban is a magánjognak tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. A római jogtudósok elsősorban a magánjogot igyekeztek tökéletesre csiszolni. Ebből következik, hogy a római jog forrásaiban a közjoghoz viszonyítva mennyiségileg is túlsúlyban van a magánjog és a római jog anyagából elsősorban a római magánjog volt az, amely továbbélt.⁷ Ezen magánjogias szemlélet vitathatatlanul rányomta bélyegét a római jog fejlődésére és megítélésére és napjainkban is számos elmélet és vita alapjaként szolgál. A római büntetőjog az a terület, amelynek pusztán létét sem volt sokáig hajlandó elfogadni a romanisztika.⁸ Személyes érdeklődésemet is ez a terület, ezen elméletek keltették fel és a továbbiakban arra keresem a választ, hogy mikortól beszélhetünk a római jog tekintetében a büntetőjog gyökereinek megjelenéséről, azaz mikor hagyja el a büntetőjog a magánjogias jellegét, és mikortól beszélhetünk róla tisztább értelemben vett közjogként, a *ius publicum* keretében.

2. BÜNTETŐJOGI KEZDETEK, A CRIMENEK ÉS A DELICTUMOK

A modern irodalmat tekintve a római jogban többségi felfogás szerint érvényesül az a nézet, hogy a római magánjog precízen kidolgozott megoldásai, a minden kérdésre kiterjedő magas szintű döntései, valamint a magánjogviszonyokat szinte teljes egészében felölelő rendszere és szabályai folytán majdnem minden európai ország magánjogának alapjává vált. E felfogással szemben a római büntetőjogról egy mostohább kép alakult ki, miszerint az a maga kidolgozatlanságában nem is szolgálhatott alapul az európai országok büntetőjogának. Sok vonatkozásban igaz lehet ez a nézet is. A magánjogi szabályozások jogesetek tömegében fellelhetők, ezzel ellentétben a büntetőjogi szabályok jogeseti forrásanyaga rendkívül szűkös, de kétségtelen, hogy a világos törvényi szövegezés igen sok jogelvet tartalmazott. A modern európai államok az alapelveket átvették és ezekhez igazították a részletszabályaikat.⁹ A római büntetőjog gyökereit keresvén feltétlenül vissza kell nyúlnunk egészen az ősi időkig. A királyság korában tisztán látható, hogy még nem jelent meg egy elkülönült, körvonalazódott állami büntetőhatalom, sokkal inkább a vallás és a jog szoros összefonódásáról beszélhetünk. Ez a nagyon erős szakrális jelleg talán legjobban a *sacratio capitis*¹⁰ büntetésnemében fejeződik ki. Ennek keretében az apát megsértő gyermekek át a hitelező megkárosítójaik vagy például a határátkelő kimozdítója esetében is ugyanaz a szigorú büntetés helyeződött kilátásba. *Homo sacernek*, azaz kiátkozottnak bélyegezvé nyilvános kivégzés keretében ajánlották életüket a megsértett istenek jóindulatának visszanyerése érdekében.¹¹ Az államiság fokozatos megjelenésével és az állami hatalom megerősödésével mind a vallás, és vele egyetemben a büntetőjogban is megfigyelhető ezen szakrális jelleg fokozatos háttérbe szorulása. A római jog viszonyrendszerét tekintve elengedhetetlen a különbségtétel a két legfontosabb 'bűncselekményi' típus, a *delictumok* és *crimenek* között.¹² *Delictumként* a római jog azokat a cselekményeket szankcionálta, melyek elsősorban az egyéni érdeket, *utilitas privata*-t sértették. Ilyen cselekmény volt például a lopás, mely esetében a sértettre bízott magánbosszú, majd magánjogi szankció is elégségesnek bizonyult.¹³ Voltak azonban olyan magatartások, melyek nem csak az egyes személyekre, családokra, hanem az egész társadalmi rendre, azaz közvetlenül az államra jelentettek veszélyt, mint például a hazaárulás. Ezen bűncselekmények – vagyis a *crimenek* – esetében, akár csak a modern büntetőjogban, az állam lépett fel kezdeményezőleg a közérdek, az *utilitas publica* védelmének érdekében.¹⁴

⁶ BRÓSZ – PÓLAY: *i. m.* 27. o.

⁷ FÖLDI – HAMZA: *i. m.* 5. o.

⁸ MOLNÁR IMRE: *Nótári Tamás: Római köz-és magánjog*, Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/molnar48r.html> (2016.10.09.).

⁹ MOLNÁR IMRE: *Ius criminale Romanum*, 2013, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, VII. o.

¹⁰ ASTON, W.D.: Problems of Roman Criminal Law, in *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 1913, Cambridge University Press, 214. o.

¹¹ SANTALUCIA, BERNARDO: *Studi di diritto penale romano*, 1994, L'Erma di Bretschneider, Roma, 8-10. o.

¹² ZLINSZKY JÁNOS: *Római Büntetőjog*, 1995, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 5-6. o.

¹³ MOMMSEN, THEODOR: *Römisches Strafrecht*, 1990, Weichert-Druck GmbH, Darmstadt, 10-11 o.

¹⁴ Uo. 9-10. o.

3. „ATYAI HATALOM”, MINT MAKRO-TÁRSADALMI SZINTŰ BÜNTETŐHATALMI ELV

Büntetőjogi szempontból talán az egyik legrelevánsabb kérdés az, hogy hol van az a határ ameddig az állami büntetőhatalom kiterjedhet, vagyis mi az, ami még büntetőjogi szabályozás tárgyát képezheti. Ahhoz, hogy egy magatartást jogellenesnek lehessen nyilvánítani és állami szankciót mint jogkövetkezményt vonhasson maga után, feltétlenül kriminalizálni kell az adott magatartást. Ennek keretében nem elég, hogy az adott cselekményt büntetőjogi vizsgálat alá vesszük, hanem annak tárgyává is kell tennünk azt, melynek értelmében az adott jogellenes magatartás törvényi meghatározása elengedhetetlen. A büntetőjogi szabályozás alá vett, tehát kriminalizált magatartás tanúsítása esetén, sérti a fennálló jogrendet és már, mint bűncselekménynek, legális jogkövetkezménye lehet az állam által kikényszeríthető büntetés.¹⁵

Tartózkodva önmagam ismétlésétől, azonban annak érdekében, hogy egy teljes képet kaphassunk arról, hogy a tulajdonképpeni római büntetőjog szabályozását tekintve mit ölel fel és melyek azok a bűncselekmények, amelyekre a közjogi értelemben kifejeződött császári büntetőbíráskodás büntetés kiszabását rendeli, feltétlenül vissza kell térnünk a bevezetésben már taglalt közjog és magánjog elhatárolásának esszenciális tényezőjéhez. A jog egészét tekintve, ha jogterületek szerinti felosztásban gondolkodunk a több évszázados jogfejlődés eredményeképpen kialakult köz- és magánjog fogalompár a leginkább irányadó. Ha büntetőjogról beszélünk miért egy a közjog területén található jogágra gondolunk és mikortól lehet fel ezen jogág elkülönülése a magánjogtól, és mikortól az azzal való szembeállítás? A válasz egyrészt Iustiniánusnál keresendő, másrészt a magán és polgári jog fogalmak egybeolvasztásánál, melyek elegyet alkotva jelentésben a közjog antonímiájaként jelennek meg. Érdekes kérdést vethet fel a polgári jog és a magánjog fogalmak összemosása és helyenként szinte azonos értelemben való feltüntetése, alkalmazása. A magánjog (*private law*) - civiljog vagy polgári jog (*civil law*) elnevezéseket Európa-szerte hosszú ideig szinonimaként használták. Az azonos értelemben vett szóhasználatnak az adott alapot, hogy a római jog mindegyik elnevezésnek közös őse.¹⁶ A köz- és magánjog, mint valamelyest önálló jogterületek felismerése és ezek elválasztása Iustiniánus Digestájában jelenik meg (Dig 1.1.1.2). A Digesta azonban nem áll meg ennél a felosztásnál, ugyanis a magánjogot, tovább tagolja természetjogra, mint *ius gentium*, és polgári jogra. A polgári jog a római polgárok "saját" joga, ezzel szemben, azonban nem teljes mértékben elkülönülten a *ius gentium*ról, mint természetjog beszélhetünk.¹⁷ A római *ius privatum*, mint a magánjog kategóriája tulajdonképpen magába vonta és kontaminálta a polgári és természetjogot. A magánjog és polgári jog fogalma mára rendszerezettebb tartalommal kitöltve mutatják, hogy nem szinonimái egymásnak, csupán a köztük lévő erős kapcsolatra utal, hogy a polgári jogról, mint magánjogterületi anyajogról¹⁸ beszélhetünk. E két fogalom egymással szinonimaként és a büntetőjoggal szemben antonímiaként való korai használata mutatja, hogy a büntetőjog sokkal inkább egy közjogi és abba beillesztethető jogág, mint a magánjoghoz tartozó jogterület. A *ius publicum* és *ius privatum* kategóriapár elválasztása azért különösen fontos, mert a mai értelemben vett jogágak szerint, a római jog tulajdonképpen nem tagolódott, de a köz- és magánjog viszonylagos elkülönülése mindvégig fennmaradt. Napjaink gyakorlatát tekintve a jogágak közül a büntetőjog a társadalmi érdek védelmét hivatott ellátni, törvényben meghatározott állami eszközökkel, elsősorban büntetéssel. A büntető jogszabály előre meghatározott társadalmi, erkölcsi norma betartását parancsolja és annak megszegését bűncselekménynek minősíti. Az elkövetett cselekményt a bűnüldözés igyekszik feltárni és az elkövetővel szemben megtorlást, azaz büntetést kiróni. Nem hunyhatunk szemet azon tények felett, hogy ilyen normák, eljárások és szankciók már a római jogban is szerepeltek. Ebben az értelemben léteztek Rómában büntető jogszabályok, csak nem alkottak elkülönült jogágot, hanem mind a *ius civile*, a *ius gentium*, a *ius publicum* és a *ius privatum* körében egyaránt megtalálhatók voltak.¹⁹ Már a Digestában megjelenő köz- és magánjogi elhatárolás is előirányozza azt a nézőpontot, melynek kicsúcsosodása majd a császárkorban lesz megfigyelhető, melynek értelmében a büntetőjog inkább a *ius publicum*hoz tartozó jogterületként definiálható.

Követve és értelmezve az ulpianusi felosztást a közjog nem más, mint a római birodalom irányítása, a magánjog pedig az állam által biztosítani és elérni kívánt társadalmi jólét megteremtése. Ebben a megvilágításban a római közjog tulajdonképpen közvetlen folytatása és állami, kormányzati szintre történő kiterjesztése és alkalmazása a család családfő általi irányításának, azaz a *pater familias familiája* feletti

¹⁵ DUBBER, MARKUS D.: Criminal Law Between Public and Private Law, in DUFF, R.A. – FARMER, LINDSAY – MARSHAL, S.E.: *The Boundaries of the Criminal Law*, 2010, Oxford University Press, Oxford, 191. o.

¹⁶ BÍRÓ GYÖRGY: *Új Magyar Polgári Jog I.*, 2014, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 28. o.

¹⁷ DUBBER: *i. m.* 193. o.

¹⁸ BÍRÓ: *i. m.* 29. o.

¹⁹ ZLINSZKY: *i. m.* 3. o.

tevékenységének, örökösének. A római kormányzat ezen családias megítélése sosem tűnt el teljesen az évszázadok során. A császár által vezetett makro-familia, azaz a római állam tulajdonképpen nem más, mint leképezése a pater familias által irányított mikro-familiának, azaz a római családnak.²⁰ Ez a vélekedés talán nem támasztható jobban mással alá, mint Augustus *pater patriae*, azaz a haza atyjaként való megjelenítésével. Véleményem szerint ezen familiáris megközelítés döntő befolyással lesz a római jog, mint egész, és ezen belül különös tekintettel a római büntetőjog fejlődésére.

A *delictumok* és *crimenek* fogalmi elhatárolásával már foglalkoztam bővebben az első fejezetben. Gondolatmenetem szempontjából a *crimenek*, azaz a közüldözés alá eső bűncselekmények élveznek most elsőbbséget. Mi alakította ki ezeknek a bűncselekményeknek a körét, mi jogosítja fel az államot arra, hogy egyes cselekményeket a köz érdekében üldözzön és szankcionáljon? A kérdésre adandó válasz tekintetében jön képbe és lesz hangsúlyos a római jogfejlődésben végigvonuló és álláspontom szerint a császárkorban kiteljesedő familiáris társadalom felfogás. Miért releváns ez a büntetőjog szempontjából? A császár által irányított birodalom, nevezzük makro-familiának, nyilván sarkosítva, de alapelveit tekintve nem más, mint a pater familias által koordinált mikro-familia. A közbűncselekmények tulajdonképpen ebben a nézőpontban nyernek értelmet és egyben magyarázatot is. Ahogy Theodor Mommsen – akinek a római büntetőjog körében írt értekezései máig korszakalkotó jelentőségű és a téma tekintetében kiindulási pontként szolgáló alaptételek – megfogalmazta a római büntetőjog gyökerei a *pater familias* hatalmában, személyének prioritásában keresendők.²¹ A *patria potestas*,²² azaz a családfőnek családtagjai felett szinte korlátlan uralmat biztosító apai hatalom lesz az, amely a *crimenek* létjogosultságát alátámasztja. A *pater familias* e jellegű tevékenysége a család egységét és zavartalan működését hivatott biztosítani. Korlátlan jogosultságait: (főleg az archaikus jog tekintetében) említhetjük itt a gyermek élete és halála feletti rendelkezés jogát, a gyermekeladás jogát, vagy a *delictumot* elkövető gyermeknek a sértett részére történő úgynevezett *noxába* adásnak a jogát,²³ bármikor gyakorolhatta és optimális esetben, mint szankciót azért alkalmazta, hogy a mikro-társadalmi működési egység, a család, zökkenőmentes életét biztosítsa. Erős, de racionális párhuzamot vonva, a haza atyjaként funkcionáló Augustus ugyanezt teszi, azzal a különbséggel, hogy atyai hatalma egy több kontinensre kiterjedő ókori világbirodalom igazgatását célozza. Az apai hatalom és annak császári uralommá transzformált változata alapjaiban meghatározta a római büntetőjogot. Az első állami büntetőhatalom körébe bevont, és ezáltal államilag szankcionálható magatartások csoportját az államot és a közrendet veszélyeztető *crimenek* alkották. Ezen csoportosítás létalapja az apai büntetőhatalomban nyilvánul meg. A közrendet veszélyeztető *crimenek* elsősorban a római állam rendje, stabil működése ellen, nevezetesen az államot irányító uralkodó, császár ellen irányultak. Ezt támasztja alá az a tény, hogy a mikro-társadalmi szinten a családban elkövethető bűnök közül a legsúlyosabbnak a családfő személye ellen elkövetett cselekmények számítottak, melyek mintegy lényegi bélyeget nyomva a közbűncselekmények kialakulására és összetételére, megalapozták és létrehozták a legszigorúbb büntetést érdemlő *criment*, a közjogi szankciót (többnyire halált) maga után vonó *laesio maiestatis*,²⁴ azaz felségsértést. A római büntetőjog *patria potestasi* hatalomból való megközelítését azért tartom ennyire fontosnak, mert meglátásom szerint ez a tényező, valamint az ebből továbbfejlesztett uralom fenntartására irányuló, negatív elemeket (*crimenek*) kiküszöbölendő, azaz büntetni rendelő császári uralom és annak keretében megvalósuló tisztán közjogi császári büntetőbíráskodás kialakulásában játszik kulcsfontú szerepet.

4. A RÓMAI BÜNTETŐELJÁRÁS FŐBB SZAKASZAI

A principátus idejére kialakult császári büntetőeljárás főbb szakaszai közül magának a pernek tulajdonképpeni kezdetét jelentő idézést, majd az ítélezést emelném ki, melyek tekintetében álláspontom szerint a római büntetőjog közjogi jellegei legjobban kicsúcsosodnak, valamint esetükben olyan elvek kialakulása is említhető, melyek napjaink szabályozására is egyfajta hatást gyakorolnak/gyakorolhatnak. Ahhoz, hogy egy per kezdetét vehesse szükséges, hogy a bírósági tárgyaláson a peres felek megjelenjenek. Rögtön kiemelném a polgári per és témám szempontjából mérvadóbb büntetőper közötti lényeges különbséget. A polgári per megegyezés tárgyat képezheti. Ennek értelmében, aki nem akart perben állni azzal nem lehetett pereskedni. Ezzel szöges ellentétben a büntetőper kezdetét a *magistratus* hatalma biztosítja, tehát a *magistratusnak* mindig

²⁰ DUBBER: *i. m.* 195. o.

²¹ MOMMSEN: *i. m.* 16-17. o.

²² BRÓSZ – PÓLAY: *i. m.* 159. o.

²³ FÖLDI – HAMZA: *i. m.* 243. o.

²⁴ DUBBER: *i. m.* 197. o.

volt kényszerítő eszköze a büntetőeljárás lefolytatásának biztosítására. A polgári per az idézéssel, *ius vocatio*²⁵ vette kezdetét, melyet a XII táblás törvény a felperes jogkörébe utalt, mint a jogos önhatalom érvényesítésének egyik lehetséges módját. A büntetőper ettől a megoldástól lényegesen különbözik, ugyanis az idézési parancs, a *vocatio*²⁶ a *magistratus imperiumán* alapult, ezáltal a bíróság előtti megjelenésre kötelezett és ez fizikai úton is kikényszeríthető volt. Már a büntetőeljárás legelső lényegi mozzanatából, az idézési parancsból, és annak kikényszeríthetőségéből is az állam kizárólagos fölérendelt szerepe kezd megmutatkozni. Az idézés a megjelenési kötelezettség időpontja szerint kétféle lehetett: vagy azonnali, vagy határidőben megjelölt későbbi megjelenésre kötelezhető. Ha az idézett nem tett eleget idézési kötelezettségének, ebben az esetben érvényesült az állami kényszermonopólium, ugyanis a kötelezettségét elmulasztó megidézettért *liktorokat* küldtek, akik megragadhatták és a hatóság elé hurcolhatták.²⁷ Ezen szabályozásban napjaink büntető eljárásának, az idézéssel szembeni mulasztás következményeként elrendelhető, terhelti elővezetetés intézményének kezdetleges előképei fedezhetők fel.²⁸

Az ítéletnek tulajdonképpen kettős funkciója van, egyrészt kifejezi a bíró meggyőződését a bűnösséggel kapcsolatban, másrészt ennek a vélemények olyan formában kell kifejezést adnia, ami ezt a jogrend részévé, legálissá, azaz törvényes határozattá teszi. A bűncselekményekhez az egyes büntetési tételek egyértelműen hozzá voltak rendelve, vagyis a bírónak általában nem volt lehetőségük arra, hogy a vádlott bűnösségének kimondása után a kiszabandó büntetés tekintetében mérlegeljenek.²⁹ Kétségbevonhatatlan, hogy ez a gyakorlat a mai szabad bírói mérlegeléstől még igen messze állt. Formáját tekintve az ítélet szóban és írásban is megfogalmazásra került. Itt elmondható, hogy minden korszaknak megvolt a maga sajátossága, míg a köztársaság korában a szóbeli ítéletek domináltak, addig a császárkorban az írásbeli ítéletek fordultak elő döntő többségben. A bírói ítélet kapcsán két esszenciális, a római büntetőperben érvényesülő alapvetel szeretnék kiemelni, melyek jelentősége úgy vélem nem szorul magyarázatra. A „*nemo iudex in propria causa*”³⁰ Valentinianus császár *decretumából* szűrhető le, melynek értelmében senki sem lehet bíró a saját ügyében. A másik, véleményem szerint a római büntetőjog egyik legfontosabb vívmánya, a modern demokratikus jogállami büntetőjog alaptételeként és egyben annak korlátjául is szolgáló, minden elkövetőt megillető ártatlansági vélelem. Az ártatlanság vélelmét Traianus császár leiratából Ulpianus határozta meg: „...*sed nec de suspicionibus aliquem damnari divus Traianus ... rescripsit, satius enim in punitum reliqui facinus nocentis quam innocenter damnari*”, „gyanú alapján nem lehet senkit elítélni, inkább maradjon egy bűnös büntetlenül, minthogy egy ártatlant elítéljenek” (Ulpianus D. 48.19.5).³¹ A vádlott, tehát csak akkor volt elítélhető, ha bűnössége bizonyítást nyert, ártatlansága vagy nem kielégítő bizonyítottság, azaz bűnösség, illetve bizonyítékok hiányában fel kellett menteni. A végrehajthatóság szempontjából fontos kérdés, hogy az ítélet mikor emelkedik jogerőre, vagyis a benne fogantatosított szankció mikor kényszeríthető ki. Az ítélet a köztársasági korban a kihirdetéssel emelkedett jogerőre, a császárkorban pedig vagy a fellebbezési határidő elmúltával, vagy a fellebbezési szintek kimerítése után a legmagasabb fórum által hozott ítélet kihirdetésével.³²

A császárkori büntetőeljárás kardinális pontjainak áttekintése után arról egy vázlatos képet kapva, kijelenthetjük, hogy a büntetőeljárás Rómában létrejött alapmodellje az európai büntetőjog fejlődése során, mind tartalma és mind elvei tekintetében, alakult és modernizálódott, de alapmotívumai vonatkozásában tulajdonképpen változatlan maradt. A római jog recipiálása során mindez, nem csupán mérvadó impulzust fejtve alakította az európai büntetőjog fejlődést, hanem azt lényegében döntően meg is határozta. A principátus büntetőjogát, annak intézmény és szervezetrendszerét elemezve, a fennálló hatalom társadalomra gyakorolt hatását és a büntetőeljárás következtében kilátásba helyezendő joghátrányokat, mint a bűncselekmény megtorlását célzó eszközöket, áttekintve egyértelművé válik a már tisztán közjogi értelemben működő, állami kényszer monopóliumként funkcionáló római büntetőjog. Mint bármilyen fejlődésre alkalmas alakzat, a római büntetőjog is indult valahonnan. Nem lehet vitatni, hogy ezen kiindulási pontnak a magánjog adott keretet, de az állam és jog egyre korszerűbbé válása következtében a köztársaság idején felállított *questiós* büntetőbíróságok, mintegy lendületet adtak a büntetőjog fejlődésnek, ezáltal kidomborítva annak közjogi jellegét a principátus idejére. Véleményem szerint a római büntetőjog a principátus időszakára tulajdonképpen levetkőzte magánjogias jellegét.

²⁵ BENEDEK – PÓKECZ KOVÁCS: *i. m.* 108. o.

²⁶ MOMMSEN: *i. m.* 386-387. o.

²⁷ NÓTÁRI TAMÁS: *Római köz- és magánjog*, 2011, Lectum Kiadó, Szeged, 342. o.

²⁸ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, 69. §.

²⁹ NÓTÁRI: *i. m.* 346. o.

³⁰ Uo. 347. o.

³¹ DIÓSDI GYÖRGY: *A Római Jog Világa*, 1973, Gondolat, Budapest, 210. o.

³² NÓTÁRI: *i. m.* 347. o.

5. ALAPELVI HARMONIZÁCIÓ

Kutatásom záró fejezetében a római büntetőjog arculatát lényegében meghatározó alapelvekkel foglalkozom. Előljáróban fontos leszögezni, hogyha büntetőjogi alapelvekről beszélünk, akkor ez alatt a büntetőjog egészét átható elvi tételeket értjük.³³ Ezen elvi tételek tulajdonképpen a büntetőjog biztosítékait jelentik. A modern büntetőjogi alapelveknek és azok római elődeivel történő összefésülése és egymásba játszatása, azonban egy sokkal bonyolultabb és összetettebb kérdéskört vet fel, mint gondolnánk. Egyrészt a látszatra azonosnak tűnő elvek, tartalmilag nem mindig ugyanazt foglalták magukba, másrészt Rómában a törvényszövegek alapelvei vonatkozásban nem voltak deklaratív jellegűek, tehát nem beszélhetünk kódexszerű összefoglalásról. Mindez tovább nehezítvén a dolgot, azt jelenti, hogy ezeket az elveket több helyről kell összeszedni, tehát legtöbb esetben nem az alapelv kimondásának okán, hanem a bűncselekmény kapcsán nyertek megfogalmazást.³⁴ Természetesen a későbbiekben a jogtudósok, jogászok ezen elveket már konkrét jogesetek eldöntésére alkalmazták és ez enged arra következtetni, hogy bizonyos modern büntetőjogi elvek, ha nem is teljesen megegyező tartalommal, de már Rómában kialakultak.³⁵ Ahogyan azt már ecseteltem a magánjogi dominancia árnyékában a római büntetőjog feldolgozottságát tekintve meglehetősen szűk teret kapott. Jelen fejezetben a római büntetőjog számára fennálló, ezen szűk teret szeretném tovább bővíteni, méghozzá azzal, hogy osztva és azonosulva Zlinszky János és Molnár Imre álláspontjával, kiemelem és összhangba hozom, különösképpen azon általános római büntetőjogi elveket, amelyek ma általános büntetőjogi elvként kezelve, a büntetőjogban, a büntető eljárási szabályokban és az egyes bűncselekmények fogalmában megtalálhatók.

Az előzőekben már felhozott, Traianus császártól származó leiratból megállapítható ártatlansági vélelem nemcsak a római, hanem a mai büntetőjog egészét is döntő mértékben befolyásoló és átható alapelveként említhető. Ez az elv a római büntetőjog korai felvilágosultságára utal, ugyanis kimondta azt, hogy megfelelő bizonyíték hiányában, pusztán gyanú alapján senkit sem lehet elítélni. Tehát a római büntetőjog kizárólagosan a bűnös megbüntetését célozta, élesen elzárkózva attól, hogy esetlegesen ártatlanul kelljen valakinek bűnhődni. Ezt más sem támaszthatja jobban alá, mint a traianusi leirat, mely azt is kimondta, hogy a bíróság inkább hagyjon futni egy bűnöst, mint akár egyetlen ártatlant is elítéljen.³⁶ Mindez a mai szabályozás tekintetében annyit takar, hogy senki sem tekinthető bűnösnek, azaz büntetőjogi felelősség csak akkor állapítható meg, ha bíróság ezt jogerős határozatában kimondja. Ez az elv bőven túlélve a római birodalmat, napjainkban alkotmányos alapelveként funkcionálva, nem csak hazai szabályozásunk vonatkozásában,³⁷ de mintegy nemzetközi büntetőjogi alapelveként szolgálva az Európai Unió Alapjogi Chartájában³⁸ is helyet kapva fejt ki hatását az európai államok büntetőjogára.

Másodjára a klasszikus *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege* elveket említeném. A Római Birodalom bukásával az általa felhalmozott hatalmas mennyiségű joganyag tulajdonképpen egy ideig értékét veszítette. A barbár népjogok fokozatos fejlődése, majd az állam és társadalom kialakulása és szervezethez, egyre inkább képessé tette Európa államait a római jog befogadására. Mint ismeretes, a középkorban a büntetőjog kodifikálása hamarabb indult meg, mint a magánjogé. Ezen büntetőjogi fejlődés hozta magával a két alapelvet, melyek végül Beccariánál nyernek jelentőségteljes szerepkört. Ezen két elv ebben a megfogalmazásban nem nyert szövegezést Rómában, de mindkettő létezett és figyelembe vételükkel jártak el. Konkrét példaként szolgálhat a Marcianustól fennmaradt emberölési tényállás: „*Lege Cornelia de sicaris et veneficiis tenetur, qui hominem occiderit*”, azaz „Aki embert öl, büntessék a lex Cornelia értelmében” (Marcianus D. 48.6.1.).³⁹ Az ilyen és ehhez hasonló törvényi tényállásokat vizsgálva nem nehéz azt a következtetést levonni, hogy csak olyan magatartást büntettek, melynek jogellenességét törvény állapította meg. Ez a gondolkodásmód végigvonult Európa egész büntetőjogi fejlődéstörténetén. Ennek jelentőségét hangsúlyozván, az először a római jogban kialakult *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege* elvek előzményeinek tekinthető szabályozási formák párhuzamba állíthatók és megfeleltethetők hatályos Büntető Törvénykönyvünkben alapvető rendelkezésként megjelenő törvényesség elvével.⁴⁰

³³ BELOVICS ERVIN – NAGY FERENC – TÓTH MIHÁLY: *Büntetőjog I. Általános rész*, 2015, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 61. o.

³⁴ MOLNÁR: *i. m.* VII. o.

³⁵ Uo. VII. o.

³⁶ ZLINSZKY: *i. m.* 70. o.

³⁷ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, 7. §.

³⁸ Az Európai Unió Alapjogi Chartája 2012/C 326/02, 48. cikk.

³⁹ MOLNÁR: *i. m.* 3. o.

⁴⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 1. §.

A következő, törvények értelmezésével kapcsolatos elvünk, mai szabályozás alapján a törvényesség fogalmi körén belül található, mintegy alapfogalomként szereplő kritériummal hozható összefüggésbe. Az analógia, azaz a tényállás hasonlóságán alapuló jogalkalmazói eljárás kezdettől fogva sajátja volt a római jogtudománynak.⁴¹ Jelentőségénél fogva a római jogalkotás egyik nemének is tekinthetjük. Ennek értelmében szabályozásával, alkalmazási feltételeinek meghatározásával számos jogtudós foglalkozott. Egy Hermogenianustól ránk maradt elv értelmében: „*Interpretatione legum poenae molliendae sunt potius quam asperandae*”⁴², „Amikor a törvényeket értelmezzük, inkább enyhíteni kell a büntetést, mint súlyosbítani” (Hermogenianus D. 48.19.42.).⁴³ Ezen elv napjaink magyar büntetőjogi szabályozása tekintetében, modernebb és némileg kidolgozottabb értelmet nyerve, tulajdonképpen a *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege stricta* elvében köszön vissza.⁴⁴ A mai definíció értelmében a bírónak a büntetőjogi szabályokat nem szabad az elkövető terhére értelmezni, tehát a megszorító értelmezés követelményének felállításával a szigorító analógia tilalmát mondja ki, ami érdemben szintén nem áll messze római elődjétől.

Hatályos törvényi szabályozásunk alapján a magyar jogban bűncselekményt szándékosan vagy gondatlanságból lehet elkövetni.⁴⁵ Ez a kettősség, némi értelembeli különbözőséggel, de már a római jogban is létezett. Lényegi kérdés, mely a jogellenesség és vétkesség kérdését érinti, hogy a *communis opinio* szerint a római jogtudomány nem tett éles különbséget a két fogalom között.⁴⁶ Mindez azonban nem zárja ki, hogy ne ismerték volna, valamint, hogy a jogászok tudatában ne élt volna a vétkesség és jogellenesség kategóriája. Ahogy azt már említettem és a *nullum crimen sine lege* elvéből is levezethető, jogellenesnek az a magatartás számít, melyről törvény ezt mondja ki, vagyis törvényi szabályozást nyerve, tanúsítása esetén joghátrányt, szankciót vonhat maga után. A jogellenesség mellett a vétkesség, mint a büntetőjogi bűnösség kérdése merül fel. A római jog irodalmában érvényesülő általános nézet szerint Rómában a bűncselekmények csak szándékosan voltak elkövethetők, ez alól egyetlen kivételként a dologrongálás esete említhető, mely vonatkozásában a gondatlanságot is büntették.⁴⁷ A bűnösség mint fogalom elengedhetetlen összetevőiként szolgáló szándékosság és gondatlanság kérdéskörén túl, megkülönböztethetünk különféle bűncselekmény elkövetési módozatokat is. Marcianus egy esete szerint: „*Deliuguitur aut proposito aut impetu aut causa, proposito delinquit latrones, qui factiones habent, impetu autem cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: casu vero, cum in venando telum in feramissum hominem interfecit*” (D. 48.19.11.) a bűncselekményt előre megfontoltan szándékosan, hirtelen felindulásból vagy véletlenül lehet elkövetni.⁴⁸ Ezek az elkövetési módok fogalmi meghatározásuk tekintetében napjainkra a megfelelő társadalmi viszonyokhoz idomulva, ezáltal kifinomultabbá válva jelennek meg, de semmi esetre sem hunyhatunk szemet azon konkrétum felett, hogy lényegi megjelenésük a római büntetőjognak köszönhető és azóta is töretlen hírnévnek örvendő, mint alapfogalmak, Európa valamennyi büntető törvénykönyvének részét képezik. Végül egy, Callistratustól származó elvet ismertetnék: „*Crimen vel poena paterna nullam maculam filio infligere potest: namque unusquisque ex suo admisso sorti subicitur nec alieni criminis successor constituitur, idque divi fratres Hierapolitanis rescripserunt.*”⁴⁹ Az apa bűne vagy büntetése miatt makulátlan marad a fiú, mert mindenki a saját vétke terhét viseli és nem lehet a bünt örökölni, amint ezt Marcus Aurelius és Lucius Verus császárok a hierapolisbelieknek írták” (D. 48. 19. 26.).⁵⁰ Itt lényegében egy olyan elvről beszélünk, mely ma már annyira egyértelműnek tűnhet, hogy voltaképpen nem is nevesítjük. Értelemszerű és jogérzetünk is azt diktálja, hogy mindenki a saját bűnéért vállaljon felelősséget, azért feleljen. Ha ez nem így lenne és most Callistratus konkrét elvét alapul véve, annak sérelme esetén, egy erősen sarkosított párhuzamot vonva valójában a kétszeres büntetés hibájába esnénk, melynek prohibícióját a modern büntetőjog speciális alapelvei között felsorolt *ne bis in idem*,⁵¹ azaz a kétszeres értékelés tilalmának elve határozza meg.

⁴¹ FÖLDI – HAMZA: *i. m.* 75. o.

⁴² Iuris Enucleati Ex Omni Vetere Iure Collecti, Digestorum seu Pandectorum, elérhető: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-48.htm#19>, (2016.11.01.)

⁴³ DIÓSDI: *i. m.* 203. o.

⁴⁴ BELOVICS – NAGY – TÓTH: *i. m.* 65. o.

⁴⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 4. §.

⁴⁶ MOLNÁR: *i. m.* 4. o.

⁴⁷ Uo. 5. o.

⁴⁸ DIÓSDI: *i. m.* 204. o.

⁴⁹ Iuris Enucleati Ex Omni Vetere Iure Collecti, Digestorum seu Pandectorum, elérhető: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-48.htm#19>, (2016.11.01.)

⁵⁰ DIÓSDI: *i. m.* 204. o.

⁵¹ BELOVICS – NAGY – TÓTH: *i. m.* 76. o.

A felsorolást még hosszan lehetne folytatni, mert a római büntetőjog számos olyan elvvel rendelkezik, melyek ilyen-olyan formában megmaradtak és továbbélve, fontos szerepet betöltve helyezkednek el napjaink büntetőjogában. Az általam kiragadott és harmonizáció alá vett érvek testesítik meg, azon alaptételek csoportját, melyek modern büntetőjogunkra horderejüknél fogva a legáltalánosabb és egyben legszembetűnőbb hatást gyakorolják. Természetesen ezeken felül még rengeteg olyan büntetőjogi alapelv létezik a római jogban, melyek jelentősége elhanyagolhatatlan. Az általam preferált felsorolás csupán egy lehetséges alternatíva, mely mint egyfajta ízelítő, a római büntetőjog sokszínűségének bemutatását célozza.

ÖSSZEGRÖZÉS

Célját tekintve jelen dolgozat a római büntetőjogot körülölelő elméletek közül, – annak létét, közjogi jellegét kevésbé hangsúlyozó álláspontokkal szemben –, a római büntetőjog létének és szerepkörének hangsúlyozására íródott. Ez a szerepkör a római büntetőjog és az általa egzisztenciát nyelő elméletek témaköre. Mint azt az előbbiekben láthattuk alapproblémánk tekintetében nem lehet egyszerű, kielégítő választ adni, mert akár egyetlen fundamentális jellegű kérdés megválaszolása esetén is a megfogalmazandó válasz számos új kérdést vet fel. A római büntetőjog komplex, szerteágazó volta tovább nehezíti a helyzetünket. Ha napjaink bűncselekményeit megfeleltetjük a római pönális rendszernek, abban rögtön két kategória tárul elénk, a már sokat emlegetett *crimenek* és *delictumok* rendszere. Tulajdonképpen ez a kettősség, végigvonulva az egész római jogfejlődés történetén adhat alapot a büntetőjog heterogén megítélésének. A *delictumokat*, mint például az akkoriban annak titulált lopást, a római állam központilag nem büntette, a magánüldözés lehetőségének biztosításával, szankcionálását végeredményében a magánfelekre bízva, mintegy a magánjogba olvasztotta. Ez a gyakorlat, valamint a római jog későbbi megítélése és recipiálása tovább erősítette a római joggal szemben kialakuló magánjogias nézeteket. Kétségtelen, hogy a római büntetőjog a magánjog dominanciájának következtében jutott, jelentőségéhez képest, alárendeltebb szerepre. Diósi György szavaival élve: – amelyekben véleményem szerint tökéletes meghatározottságot nyer a római büntetőjog szerepköre –, „olyasféle sorsra jutott, mint a zseniális emberek tehetséges fiai. A lángelme fényében a tehetség is gyenge képességnek tetszik, ezért sohasem ítélik meg tárgyilagosan”.⁵² Azonban a „lángelme” jelzőt kiérdemlő magánjog ezen domináns szerepe, nem jelent egyben kizárólagosságot is.

A császárkorra az állami hatalom kiterjedtsége és Augustus abszolutisztikus törekvéseinek köszönhető centralizáltsága, már megteremti az állami kényszermonopólium kizárólagos birtokosaként eljárható császári büntetőbíróóságok működésének feltételét. Az ekkora kialakult római büntetőeljárás főbb mozzanatait az európai jogfejlődés folyamán tartalmukat tekintve modernizálódtak, de ezen korai, bő kétezer évvel ezelőtti megjelenésük vitathatatlanul hatást gyakorolt korunk büntetőjogára. Talán még a büntetőeljárás szakaszainál is jelentősebbek azok az elvek, melyek nem csupán az eljárást, hanem a római büntetőjog egészét meghatározták. Ezek az elvek a római büntetőjog közjogi jellegét kifejező *differentia specificaként* megjelenő centralizált végrehajtás korlátait képezték úgy, ahogy képzik napjainkban is. Jelen esetben olyan alaptételekről beszélünk, melyek kétségtelenül túléltek a római birodalmat és több-kevesebb módosulással, de korunk büntetőjogi értékrendjében is megfigyelhetők. Ilyen örökérvényű alapelveként említhető a *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege* elve, vagy akár a szigorító analógia tilalmának követelménye, valamint Traianus császár ártatlansági vételeme.

Összességében a magánjogi dominancia miatt másodlagos szerepre kényszerült római büntetőjog sokkal többet rejt, mint elsőre hazai kidolgozottsága tekintetében mutat. Ez a háttérszerepben feltűnő jogterület csak átható kutatás és tanulmányozás után tárja fel sokszínűségét. Álláspontom szerint jelentőségénél fogva, nem csupán pusztán léte érdemelne meg fokozottabb figyelmet, kidolgozottságot, de a principátus idejére kialakult vívmányai tekintetében, a magánjogtól elkülönült, közjogi szerepe is határozottabb elismerést nyerhetne. Ez a szerep példák sokaságával bizonyítható, ezért a római büntetőjog mint *ius publicum*, azaz tiszta közjogként való definiálása helytálló lehet. Mindent összevetve láthatjuk, hogy a római büntetőjog jogterületi hovatartozása egy átfogó és komplex problémát vet fel, amelynek megoldása több szempontból közelíthető meg. Az általam preferált válasz, egy ilyen lehetséges alternatívát tár elénk. A római büntetőjog ezen komplexitása teszi bonyolulttá, valamint - megválaszolása tekintetében - egyben kihívássá is a kérdést: közjog-e egyáltalán a római büntetőjog?

⁵² DIÓSI: i. m. 202. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] ASTON, W.D.: Problems of Roman Criminal Law, in *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 1913, Cambridge University Press, Cambridge.
- [2.] BELOVICS ERVIN – NAGY FERENC – TÓTH MIHÁLY: *Büntetőjog I. Általános rész*, 2015, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- [3.] BENEDEK FERENC – PÓKECZ KOVÁCS ATTILA: *Római Magánjog*, 2015, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- [4.] BERNARDO SANTALUCIA: *Studi di diritto penale romano*, 1994, L'Erma di Bretschneider, Roma.
- [5.] BÍRÓ GYÖRGY: *Új Magyar Polgári Jog I.*, 2014, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc.
- [6.] BRÓSZ RÓBERT – PÓLAY ELEMÉR: *Római Jog*, 1974, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [7.] DIÓSDI GYÖRGY: *A Római Jog Világa*, 1973, Gondolat, Budapest.
- [8.] DUBBER, MARKUS D.: Criminal Law Between Public and Private Law, in DUFF, R.A. – FARMER, LINDSAY – MARSHAL, S.E.: *The Boundaries of the Criminal Law*, 2010, Oxford University Press, Oxford.
- [9.] FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, 2011, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [10.] MOLNÁR IMRE: *Ius criminale Romanum*, 2013, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.
- [11.] MOLNÁR IMRE: *Nótári Tamás: Római köz-és magánjog*, elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/molnar48r.html> (2016.10.09.).
- [12.] NÓTÁRI TAMÁS: *Római köz- és magánjog*, 2011, Lectum Kiadó, Szeged.
- [13.] MOMMSEN, THEODOR: *Römisches Strafrecht*, 1990, Weichert-Druck GmbH, Darmstadt.
- [14.] ZLINSZKY JÁNOS: *Ius publicum*, 1994, Osiris-Századvég, Budapest.
- [15.] ZLINSZKY JÁNOS: *Római Büntetőjog*, 1995, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1.] A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény.
- [2.] Az Európai Unió Alapjogi Chartája 2012/C 326/02.
- [3.] A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.

EGYÉB FORRÁSOK

- [1.] Iuris Enucleati Ex Omni Vetere Iure Collecti, Digestorum seu Pandectorum, elérhető: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-48.htm#19>, (2016.11.01.).